

Rokonai Simon és a bakonyi leventék a II. világháborúban

Czabaji Horváth Attila*

DOI: 10.21549/NTNY.42.2023.3.5

1944/45 telén a nyilasok azokat az 1926 és 1930 között született leventéket mozgósították, akik között jónéhány 15 éves vagy azt még be sem töltött életkorú fiú akadt. Zircen 1945. február 28-án 800 bakonyi leventét tereltek vagonokba, hogy németországi kiképzésre küldjék őket. Rokonai Simon önként vállalkozott arra, hogy elkíséri a fiatalokat, és végig velük marad. Kutatásomban mikrotörténeti megközelítést alkalmaztam, amely lehetőséget ad arra, hogy az egyén és a kisközösség élettapasztalatai kerüljenek előtérbe. A tanulmány a ciszterci szerzetes tanár alakját, személyét az út szenvedéseit átélt leventék visszaemlékezései és Rokonai önéletrajza alapján mutatja be. Abból a kb. másfél évet felölelő időszakból villant fel képeket, amely a zirci indulástól a dortmundi légitámadáson, a németországi bolyongáson át, az amerikai és francia hadifogságon keresztül a hazatérésig tartott. A dolgozatban a pedagógiai helyzetek, a ciszterci szerzetes tanári és papi tevékenysége, emberi helytállása kerül bemutatásra, amely az emlékiratok tartalomelemzéssel történt feldolgozásával tárul az olvasó elé. Jelen írás, amely külön figyelmet fordít a Rokonairól szóló írások bemutatására, a Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció 2021/4. számában megjelent, a cisztercita szerzetes élete első felét tárgyaló tanulmány folytatása.

Kulcsszavak: ciszterci szerzetes tanár, levente, emlékirat, mikrotörténet, egy pedagógusi szerep a 2. világháborúban, tartalomelemzés

Bevezetés

Egy korábbi tanulmányban (Horváth H., 2021) kísérletet tettem a tények töredékeiből építkezve Rokonai Simon alakjának, személyiségének megrajzolására. Az életének főbb helyszíneit ismerve, azok társadalomtörténeti vonatkozásait, kultúr- és mentalitástörténetét megidézve azokra a szociális közegekre, informális tanulási szinterekre fókuszáltam, ahol jelentősebb időt töltött el. Az itt folytatott interakciók során – joggal feltételezhetően – tartós hatások érhettek. Ilyen szocializációs közegként vizsgáltam a család és a születési hely, az iskolái, a cserkészlet hatását, kitértem a ciszterci renddel való kapcsolatára és a tanári és papi tevékenységére. Bár nem tudjuk pontosan, hogyan interiorizálódtak, épültek a személyiségébe a jelzett hatások, de a szinterek ismeretében a megközelítésünk lehetőséget kínált a minél valósabb kép körvonalazására (Horváth H., 2021).

Jelen tanulmány középpontjában Rokonai Simon tevékenysége, a leventék életében betöltött szerepe áll a II. világháború utolsó hónapjaiban. Rokonai 1940 és 1945 között Nagyesztergáron volt plébános, és egyúttal leventeparancsnoki feladatot is vállalt. A kiindulópontunk az a nagyesztergári templom falán található márvány emléktábla, amely annak az 1945. február 28-án történt eseménynek állít emléket, amikor az 1926 és 1930 között született leventék egy csoportját indították el a nyilasok a zirci pályaudvarról Németországba. Erre a marhavagonokból álló szerelvényre szállt fel önként Rokonai Simon ciszterci szerzetes tanár is.

* Egyetemi tanár, ELTE PPK Neveléstudományi Intézet, horvath.h.attila@ppk.elte.hu

Szükséges röviden felvázolni a történelmi körülményeket ahhoz, hogy a bakonyi leventék helyzetét és Németországba szállításának okait kontextusba helyezzük.

A Levente intézménye a két világháború közötti Magyarország jellegzetes szervezete, az 1921. évi LIII. a testnevelésről szóló törvénnyel jött létre, amely minden 12 és 21 év közötti, az iskolát már elhagyó fiúra vonatkozott (Kun Szabó, 2018). A törvény előírta a heti 3 óra testgyakorlási kötelezettséget az év legalább nyolc hónapjában. „A leventeköteles ifjakat három korcsoportba sorolták, és ennek megfelelően határozták meg a képzés tartalmát is.” (Gergely & Kiss, 1976, p. 69). A legfiatalabbak sportoltak és erkölcsi nevelésben részesültek, a legidősebbek már 2/3 rész katonai, 1/3 sportképzést kaptak. A leventék különféle sportágakkal ismerkedtek, de a vezetőik azokat részesítették előnyben, „amelyek jól szolgálták a katonai felkészülést, így a lovaglást, a repülést, a lövészetet, a kerékpározást; a támadó és védő sportokat (birkózás, ökölvívás, cselgáncs), a vízi sportokat (evezés, úszás, vitorlázás) és a téli sportokat (síelés, ródlizás, korcsolyázás), valamint a motorkerékpározást és a gépkocsivezetést.” (Horváth H., 2011, p. 85). A levente intézményének történelmi megítélésében nyomon követhetők a változások annak függvényében, hogy Horthy személye és a nevével jelzett időszak milyen történettudományi értékelést kap (Turbucz, 2014, Czabaji Horváth, 2022a, p. 392).

A II. világháború utolsó hónapjai Magyarországon is sok borzalmat tartogattak. Az európai hadszínterén a sztálingrádi német vereséget követően a tengelyhatalmak együttműködésén repedések mutatkoztak, majd a szövetségesek normandiai partraszállása után egyre világosabbá vált, hogy a náci Németország nem nyerheti meg ezt a háborút (Ránki, 1976). Horthy Miklós kormányzó – a tengelyhatalmak más kisországhoz hasonlóan – kereste a kapcsolatot a nyugati hatalmakkal, majd azok reakciójaként a szovjet vezetőkkel. 1944. október 15-én a rádióban elhangzott proklamációja a fegyverszünetről nem volt megfelelően előkészítve, és a németek által megszállt országban pillanatok alatt elfojtásra került a kiugrási kísérlet. Horthy legalizálta az államcsínnel hatalomra jutott Szálasi, és lemondott az államfői posztról (Romsics, 2005). A Szálasi vezette nyilasuralom támogatva Hitler totális háborúról szóló elképzelését, és a nemzetvezető a Führerrel való személyes találkozásán megígérte, hogy 190 ezer katonát állít ki a náci Németország támogatására (Bodó, 1995). Ennek a mozgósításnak a keretében, illetve a Volksbund összeírásai nyomán hívták be a bakonyi leventéket németországi kiképzésre mint „önkénteseket” (Irányi, 2005).

Források Rokonai Simonról

A bevezetőben említett íráson kívül még két 2022-ben született tanulmány fókuszra irányul Rokonai Simonra, ezeket megelőzően egy nekrológot, egy lexikoni szócikket és néhány újságcikket találunk, amelyek kifejezetten a személyével foglalkoznak. A levéltári iratanyagok között sem lelhető fel Rokonai Simonra vonatkozó doboz. Közvetett módon azonban több könyvben (Balog, 1994; Badál, 2012), iskolai értesítőben (Trefort, Szent Imre – Iskolai értesítők, 1924, p. 27; Iskolai értesítők, 1938, p. 70) is feltűnik Rokonai neve.

Ha áttekintjük azokat az anyagokat, amelyek valamilyen vonatkozásban említik Rokonai Simont, akkor időrendben azzal a nekrológgal (-s -n, 1984) indíthatjuk a sort, amely a halála utáni évben, 1984-ben jelent meg a Szolgálat⁵¹ című folyóiratban. Ez az első pontosan datálható részletesebb információ Rokonairól. A szöveg első fele életének főbb állomásait, tevékenységeit veszi számba a II. világháborúig. Érdekes, hogy ez utóbbival, a témánkkal kapcsolatban csak a francia fogságba kerülést említi. A szöveg felezése teljes mértékben összhangban áll azzal, hogy az említett hadifogságig az életút első fele pergett le. Rokonai életének első szakaszában hangsúlyt kap pancsovai születése és délszláv temperamentuma; hogy a középiskolát már Budapesten végezte, ahol

51. A jezsuitáknak az emigrációban (1969 és 1990 között) kiadott negyedéves folyóirata.

Tóth Tihamér, a későbbi veszprémi püspök „diákja és lelki fia lett. Ő mutatott utat [...] a ciszterci rend felé” (-s - n, 1984). A nekrológ lépésről lépésre ismerteti a szerzetessé válás állomásait és helyszíneit, nem feledkezve meg a tanári diplomáról, hiszen a magyarországi ciszterciek „vállalt feladatai közé az ifjúság oktatása, nevelése” tartozott (Csizmazia, 1982, p. 84).

A II. világháborúban és az azt követő hadifogságban történekről a Magyar Katolikus Lexikon sem közöl több információt. A Lexikon a Pálos Könyvtárban készült 1980 és 2013 között, és a Rokonairól szóló szócikk keletkezésének idejéről nincs adat. A szócikk tartalmazza születési és halálozási helyét, idejét, kápláni tevékenységének helyszíneit és időpontjait, illetve tanárságának idejét a budapesti ciszterci gimnáziumban. A II. világháború időszakára vonatkozóan csak annyit találunk, hogy: „1945: Fro-ban hadifogoly” (Magyar Katolikus Lexikon, o. n.), de a háborút követő életéről még kapunk néhány támpontot a Lexikonból.

1990-ben jelent meg egy írás Elmondja Dégi-Városi István címmel a Tekintet folyóiratban. A visszaemlékező szerint velük, zirciekkel kerültek egy vagonba a nagyesztergári leventék és az őket kísérő plébánosuk, Rokonai Simon (Dégi-Városi, 1990). Ebből a forrásból már sok dolgot lehetett olvasni az elhurcolt leventék sorsáról és Rokonai Simon gondoskodó jelenlétéről. A közlemény végén egy zárójeles megjegyzés található: „egy-két érdeemes tanulmányon kívül csekély az 1944–1945-ös leventedeportálás irodalma. Annak a tízezernyi gyereknek, fiatalembernek, kiskorúnak az elrabolt élethónapjait, életéveit nem számította ki, nem összesítette senki” (Dégi-Városi, 1990, p. 37). Bodó László (1995) is említi, hogy a nyugati hadifoglyok – köztük több ezer levante – sorsáról alig lehet híradást olvasni.

Rácz Sándor makói néprajzkutató írását, A fájdalom vonata: Tisztelgés Rokonai (Lajos) Simon ciszterci szerzetes emléke előtt⁵² címmel közölte a Zirc és Vidéke 1992. évi 1. számában. „Rokonai Simont [...] a hadifogolytábor borzalmaival túlélte adatközlőimmel együtt, mint nagyszerű embert nagyon nagyra tartom s emlékét tiszteltem” – írja a szerző. Rácz maga is levante volt a vizsgált időszakban, Zircen apátsági szobainasként tevékenykedett, és jelen volt a bakonyi leventék vonatának indulásánál. Ez az élmény is szerepet játszott abban, hogy gondos gyűjtőjévé vált a hazatért leventék visszaemlékezéseinek. Az ő anyaga alapján közölték az egykori levante – a már említett – Dégi-Városi múltidézését is.

A Ciszterci Rend Budai Szent Imre Gimnáziumának története (Balog, 1994) is bizonyosága annak, hogy hazánkban a XVIII. század végétől a ciszterciek „vállalt feladatai közé az ifjúság oktatása, nevelése” tartozott. „A tanítórendiség valóban új fordulatot jelentett a magyar ciszterci életben, de nem teljes szakítást a múlttal: már a monasztikus ciszterci múltban megvoltak azok az előzmények és hagyományok, amelyekre a tanító-nevelő munkát alapozni lehetett” (Csizmazia, 1982, p. 84). A ciszterci pedagógia *specialitásának* tartja Várnagy Elemér, hogy minden elemét a szeretet hatja át (schola charitatis), hogy az oktatás messzemenően magas színvonalú, világlátása szélesebb világképbe illeszkedik, a tanárok egyéni karaktere és a szerzetesi életforma elősegíti az iskolai oktató-nevelő munka nagyobb hatékonyságát (Várnagy, 1996, pp. 387–388). Ez érvényes volt a Szent Imre Gimnáziumra is, amely történetének bemutatásában a szerző említi Rokonait, aki egy rövid ideig az intézménynek a mennyiségtan és a fizika okleveles tanára volt (Iskolai értesítők, 1938). Egyszer az 1938/39-es tanév változásainál: ekkor lett a tanári kar tagja, olyan kollégák között, mint Hadarics (Endrédi) Vendel, a későbbi zirci apát vagy Rajeczky Benjámín, a neves zenepedagógus. Másodszor az 1939/40-es tanévnél, amikor egyéb rendi feladatai miatt távozik az iskolától. A kötet végén szereplő rövid életrajzi összefoglalókban is megtaláljuk Rokonai nevét (Balog, 1994, p. 145).

A Hadifogoly Híradó egyik írása is főlemlíti Rokonai tettét: „szólnunk kell Rokonai Simon cisztercita atyáról, a nagyesztergári plébánosról, aki 1945 februárjában önként vállalta a dunántúli megyékből összeteretelt, közel

52. Ennek a cikknek a kéziratát is megkaptam adatközlőimtől.

ezer levente kíséretét, és mindvégig kitartott mellettük, óvta, támogatta őket a háború és a fogság viszontagságai között” (Sebők, 1996, p. 6).

1996. augusztus 5-én adta hírül a Veszprémi Napló (182. szám, p. 16), hogy a „hadifogságból ötven éve hazatért leventék [...] a velük sorsközösséget vállaló Rokonai Simon plébános emlékére állítanak tisztelgő táblát a nagyesztergári templomban.” A márványtáblán a következő olvasható: „Rokonai Simon plébános emlékére, aki az 1945. II. 28-án a Dortmundba hurcolt 800 fő 15-19 éves leventével önként ment /Zirc, V. varsány és Pápa környékiek/. Végig szenvedte ő is az amerikai és a francia hadifogság megpróbáltatásait /Adernach/am Rhein, Dieppe, LeHavre/. Vezetőnk, pártfogónk, lelkiatyánk volt. Emléke örökké él! 1996. augusztus 18.” Az emléktábla már konkretizálja, hogy miért övezi tisztelet Rokonai Simont.

Irányi László (2004) Nagyesztergár a XX. században című munkájában több helyen is előfordul Rokonai neve, hiszen 1940-től a település plébánosa volt. Irányi nagyvonalakban érinti a leventék történetét is. „A főispáni rendelet szerint a járási szolgabíróknak össze kellett szedni az 1927-1930 között született leventéket, a falunak kellett őket ellátni öt napi étellel, és fekvőhelyként szolgáló szalmával, valamint vaskályhával és tüzelővel. [...] A zirci járás összegyűjtött fiataljait 1945. február 28-án vagonírozták be a zirci vasútállomáson. [...] Az esztergári leventék sorsát nagyban megkönnyítette Rokonai Simon plébános, helyi leventeoktató. Elkísérte a fiúkat és vigyázott rájuk, neki köszönhető, hogy 1945 nyarán épségben hazatértek. Ezt a nagyesztergáriak soha nem felejtették el neki” (Irányi, 2004, o.n.). Irányi adata téves az 1945 nyári hazatérésről, mert ekkor, 1945 júliusában kerültek a leventék és velük Rokonai amerikai fogságból francia fogságba.

A tárgyalat időszakról és tettről informál három város (Balatonalmádi, Balatonfüred, Zirc) helytörténeti gyűjteménye⁵³ is. „Rokonai (Lajos) Simon [...] 1940-1945-ös években plébános Nagyesztergáron. 1945. február 28-án, a zirci vasútállomáson önként csatlakozott a három járásból nyugatra vitt levente-korú fiatalokhoz. Több mint egy évig maradt velük és a hozzájuk csatlakozókkal, 1946. május 7-én 800 fiatallal érkezett Kaposvárra.” (Helytörténeti gyűjtemény).

Ha az imént idézett szöveget összevetjük a nagyesztergári emléktáblán olvashatóval, akkor azt látjuk, hogy Rokonai több mint egy év elteltével ugyanannyi leventével érkezett vissza, mint amennyivel önként elindult Németországba. Ez az adat a háborús körülmények, a hadifogság és a jelzett időtartam miatt minden bizonnyal kritikával kezelendő.

2020-ban a bakonyi leventék bevagonírozásának 75. évfordulóján jelent meg Répás József összeállítása: 75 éve indult el A fájdalom vonata címmel a Zirc és Vidéke (2020. február 28.) hasábjain. Többek között felidézi az egyik elhurcolt levente, Veinper József emlékeit, és felsorolja a zirci illetőségű leventéket. Itt is megemlítik, hogy a leventék két nagy csoportban kerültek haza: az egyik 1946 májusában, a másik 1946 szeptemberében.

Megközelítés és módszer

A II. világháború utolsó hónapjai és az azon túlnyúló hadifogság leventéket érintő eseményeinek tárgyalásához mikrotörténeti megközelítést alkalmaztam. A mikrotörténeti fókusz lehetőséget ad arra, hogy az egyén, a kis-közösség élettapasztalatai kerüljenek előtérbe a maguk érdekességével, valódiságával, élményszerűségével és szerteágazó voltával (Szijártó, 2003). A tizenéves fiúk elhurcolásáról és az azt követő időszak történéseiről több egykori levente visszaemlékezése tudósít, és rendelkezésünkre áll a szerzetes tanár kéziratban maradt

53. Előzménye az Almádi wiki volt, amely 2009. február 25-én született meg. Még ugyanebben az évben a három városi könyvtár konzorciumi összefogás keretében informatikai infrastruktúrafejlesztést valósított meg. Kiemelt feladatuknak tekintették és tekintik a lokálpatriotizmus erősítését a helyismereti gyűjtemények bemutatásán keresztül. A Rokonairól szóló oldalt 2011. június 18-án frissítették utoljára. A számláló szerint ez idáig (2022. 01. 20.) 3490 alkalommal keresték fel.

önéletrajza is. A kutatás során az is fontos szempont volt, hogy kapcsolatot találjak az akkori leventék hozzátartozóival. Sikertől két túlélő, Jakab József és Tavas József gyermekeivel, Jakab Annával, illetve Tavas Vilmosmal ismeretségbe kerülni. Tőlük értékes dokumentumokat (naplót, fotókat és más tárgyi emlékeket) és szóbeli közléseket kaptam, amelyek alapján még pontosabban láthatóvá válik a bakonyi leventék és Rokonai Simon története. Az ő jóvoltából került a birtokomba Tavas József – az események idején 15 éves fiú – 38 oldalas memoárja, amely a leventék emlékiratai közül terjedelmében, részletességében és pontosságában kiemelkedik.

Megközelítésünk középpontjában Rokonai Simon áll, az ő pedagógusi szerepére, a beazonosítható pedagógiai helyzetekre és intenciókra koncentrálunk, így a vizsgálat fókusza neveléstudományi (Falus, 2004). A történelmi szituációból és a pedagógiai helyzet logikájából is következően a szerzetes tanárra irányuló figyelem egyúttal a leventéket is a centrumba helyezi. Elemzésünk támaszkodik a (történelmi) pszichológiára is, amelynek segítségével a pszichés tényezők, a visszaemlékező és a résztvevő identitása kimutatható (László, 2003; Erdős, 2014).

A krippendorffi (1995, 2004) értelemben vett tartalomelemzéssel vizsgáltuk a visszaemlékezéseket és a szerzetes tanár önéletrajzát az adott időszakra vonatkozóan. A tartalomelemzésen belül a kvalitatív megközelítés szerint haladtunk, ennek megfelelően hármass munkafázist követtünk (Lehota, 2001). A kódolási szakaszban egyfelől előre definiált fogalommal dolgoztunk, azt kerestük, hogy milyen tartalommal, milyen szövegösszefüggésben bukkan föl Rokonai Simon neve. Másfelől hagytuk, hogy az olvasás-feldolgozás folyamatában alakuljanak ki azok a fogalmak, amelyeket bevonunk az analízisbe. A második szakaszban történt meg az elemzés, amelynek során a fogalmak pontosítása mellett a szövegből kirajzolódó kulcstényezőket azonosítottuk. Az értelmezés fázisában – a külső és belső összefüggéseket keresve – igyekeztünk elkerülni a kvalitatív kutatások veszélyét, a többféle értelmezhetőséget (Babbie, 2003).

A tartalomelemzés eredményei

A visszaemlékezések egyik kulcstényezője az indulás, a Németországba készülő vonatutazás körülményeinek a leírása. Sok feszültség, félelem, aggodalom összpontosul ebben az eseményben, de egyúttal egyfajta választ is jelent a korábbi bujkálással, rettegéssel, bizonytalansággal teli időszakra, ahogy az az írásokból kiderül.

Tavas József – az akkor 15 éves levente – az indulás napja előtti történések felidézését is fontosnak tartja, mivel a nyilasok már 1944 decemberében – plakátokon felszólítva – összegyűjtötték a leventéket Bakonyán is. Az volt a szándékuk, hogy Németországba küldik őket, de akkor még kevésbé szervezett volt az ügy, így a fiúknak sikerült hazaszökniük, ahol azonban bujkálniuk kellett (Tavas, 2007, p. 3). A szökéssel az életüket kockáztatták, mert a nyilasok statáriális bíróság elé állították a fiatalok leventéit is. Aztán „újra megjelentek a plakátok, hogy a fiatal leventéket menteni kell az oroszok elől, mert sokukat agyonlövik,⁵⁴ vagy elviszik őket a Szovjetunióba, hadifogságba. [...] [A kiplakátolt parancs szerint] az 1926–30 között született leventéket három nap hideg élelemmel, meleg ruházattal, pokróccal 1945. február 28-án 10 órára be kell szállítani a zirci állomásra” (Tavas, 2007, p. 4). Nemcsak plakátokról értesültek a fiúk a hírről, hanem – ahogy egy naplóbejegyzésben olvasható – „Február 27., kedd: Azt dobolta a kisbíró: Minden 1926-1930-ig született férfinek február 28-án a vasútállomáson kell lennie, élelemmel, jól felöltözve” (Rácz, 1984, p. 5).

Veinper József, az Akli majorból származó levente így foglalja össze az indulás eseményeit: „1945. február 28-án a németek, nyilasok és az akkor Zircen tartózkodó tábori csendőrök közreműködésével az 1926–1930 évben született fiúgyerekeket összeszedték akaratunk ellenére és megfenyegetve a zirci vasútállomáson beva-

54. A félelem nem volt alaptalan, mutatják ezt az Olaszfalun történtek, ahol 32 – többségében 16 és 22 év közötti – fiatal mérsároltak le a szovjet katonák (Hudi & Kránitz, 2005).

goníroztak bennünket, és elvittek Németországba” (Répás, 2020). Rokonai Simon önéletrajzában ily módon emlékezik: „Erősen közeledett 1945. Nagyesztergáron is egyre fogyogattak a templombajárok. [...] 1945. február 28.-án a járás minden 14 éven felüli leventéjének indulnia kellett Németországba. Pár nappal előbb lőttek agyon a csendőrök egy katonaszökevényt a templom előtt. Huszonnégy óra hosszat ki volt téve közszemlére, csak azután volt szabad eltemetni. Az én leventefiaim ezek után úgy döntöttek, hogy már unják a bujkálást a csendőrök elől, inkább megnézik 'Deutschlandot'. Így hát nem kellett tovább titkolódnia, kikísértem őket a vonatra. Száz szónak is egy vége: Apát úr megbízásából elmentem velük” (Rokonai, 1972, p. 3). Rokonai meglehetősen röviden szól a saját szerepvállalásának körülményeiről, pedig az egész önéletírásra vonatkozóan úgy nyilatkozik, hogy csak a pozitív dolgokat örökíti meg és bízik abban, hogy nem tartják dicsekvőnek. Hozzáteszi, hogy az érdem úgysis csak egyharmad részt az emberé, kétharmad részt az Úré (Rokonai, 1972).

Rácz Sándor, apátsági szobainas azt a feladatot kapta, hogy vigye ki a vasútállomásra Rokonai „útiélelemcsomagját, mert ő is elkíséri az ifjúságot Németországba” (Rácz, 1984). A szobainas a következőket jegyzi fel a naplójába az indulásról: „Elérkezett a kegyetlen nap. A falu olyan, mint egy felbolygatott méhkas. Gyalogos fiatalok szülei – többnyire az anya és a nagyszülők kíséretében, megpakolva az állomás felé tartanak. Itt mennek el az apátság mellett a vidékiek lovas-, ökrös- vagy tehénfogatokkal, siralmas az egész környék. Teli a falu nyilassal, tábori csendőrrel, felfegyverzett német katonával. A vasútállomás bejárata előtt leállított gépfegyver, gyomrából hosszú heveder lóg ki” (Rácz, 1984, p. 5).

Tekintsük át, hogy a visszaemlékező egykori leventék hogyan láttatják Rokonai Simont a bevagonírozás napján, a Németországba indulás előtti órákban!

Rácz Sándor gyűjtéséből származik – a levente nevét nem említve – a következő idézet: „Rokonai (Lajos) Simon ciszterci szerzetes, nagyesztergári plébános a nevezetes napon, 1945. február 28-án, szánkóval behajtott Nagyesztergárról a zirci vasútállomásra. Ott látta a síró, jajgató, tanácstalan gyermekek bevagonírozását. Megfordította a szánkót, s elment a zirci rendházba. Ott az apát elé járult, azzal a kéréssel, hogy elkísérhesse az elhurcolásra ítélt fiatalokat a nagy ismeretlenbe. Az engedélyt menten megkapta. Szánkóval hazament Nagyesztergárra. Ott gyógyszereket, teákat, kötszereket, s egyéb fontosnak ítélt dolgokat összecsomagolt. Vissza Zircre! Majd beült a gyermekek közé a fűtetlen vagonba” (Rácz, é. n., p. 1). Ez az írás olyannak mutatja Rokonait, mint aki gyorsan felméri a helyzetet (a tanácstalan gyermekek mellé támogató, segítő kell), aki a rendkívüli körülmények között is betartja a szabályokat (engedélyt kér az apáttól), aki gyakorlatias és előrelátó (a helyzetnek megfelelő dolgokat – gyógyszert, teát, kötszert – csomagol össze). A visszaemlékező azzal is érzékeltetni akarja a szerzetes tanár gyermekekkel való szolidaritásának súlyát, hogy kiemeli, fűtetlen vagonba ül be melléjük. Tavasz visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a vagonokba vaskályhát tettek be és hozzá tűzfát, de azt is említi, hogy csak a kályha közvetlen közelében volt meleg, amely helyeket a nagyobb fiúk elfoglalták. Lehet, hogy az előbb idézett visszaemlékező is a fiatalabbak közé tartozott. Másfelől az is megállapítható volt az emlékiratokból, hogy a fázás, az éhség, a bizonytalanság állandóan visszatérő elem, ami gyakori és intenzív élmény lehetett, mert mélyen beivódott a gyerekek memóriájába (Czabaji Horváth, 2022b).

Az egyik levente, Takács István úgy emlékezik Rokonaira, hogy „Zircen kezdődött meg [...] a több száz 14-15 éves korú gyerek bevagonírozása. Innen ered a mi ismeretségünk. Átlátva a helyzet tragikusságát, ezért ő a zirci apátúr engedélyt kérve önként jelentkezett mellénk kísérőnek. A gondviselés küldte mellénk” (– h –, 1985, p. 4). Takács summázásából jól érzékelhető, hogy a szerzetes tanár milyen jelentős szerepet töltött be a leventék számára.

Tavas az utazással kapcsolatban a következőket jegyzi fel Rokonai Simonról: „mindennap végigjárta a vagonokat, érdeklődött, nincs-e beteg köztünk. Biztatott bennünket az együtt maradásra, továbbá figyelmeztetett arra, hogy az állomásokon és az utakon mindenütt ott vannak a német tábori csendőrök” (Tavas, 2007, p. 9).

Simon atya egyfelől a biztonságot, a gondoskodást, másfelől a realitást és a józanságot jelentette a leventék számára. Figyelmeztette őket, hogy az életével játszik, aki szökni próbál, és így elejét vette a meggondolatlan cselekvéseknek. Folyamatosan gondoskodott a fiúkról, ahogy azt Rácz Sándor gyűjtéséből tudjuk: „Nagyobb vasútállomásokon, amikor a vonatjuk állt, Rokonai Simon bement a városba. Ott saját pénzéből vett, amit éppen kapott: élelmet, gyógyszert, teát, kenőcsöt a sebre” (Rácz, é. n., p. 2).

Egy másik levente azt eleveníti fel Rokonairól, hogy a poggyászában található volt „egy furulya meg egy tangóharmonika” is (Dégi-Városi, 1990, p. 31). Ez jellemző volt Rokonaira, aki számára a zene, az ének fontos szerepet töltött be. Már cserkész korában az énekkar vezetőjének választották (Értesítő, 1925, p. 55). Gondja volt arra, hogy a hirtelen összerakott csomagjába hangszerek is kerüljenek, amelyekkel érzelmi támogatást tud nyújtani a fiúknak.

A leventék vonata közel kéthetes utazás után érkezett meg a Dortmund-Brackel pályaudvarra, ahol a város elleni legnagyobb bombatámadás részesei lettek.⁵⁵ „... olyan légitámadás fogadott bennünket, hogy a sok repülőgéptől nem lehetett látni az eget” (Pálinkás, 1987, p. 6). Mindenki futott, amerre látott. Tíz fiú egy egyméter átmérőjű vízáteresztő betoncsőbe bújt (Tavas, 2007). Rokonai a vagonoknál maradt, a rózsafüzérét morzsolgatta. A támadás végén visszazállingóztak a leventék a szerzetes tanár köré, és az ő javaslatára úgy ellenőrizték, hogy meg van-e mindenki, hogy az egy településhez tartozók jelzik, ha valaki hiányzik közülük.

A vagonoktól a leventéket fegyveres kísérettel vonultatták át Dortmund-Brackel katonai repülőtérre, „és lak-tanyában helyeztek el, mivel a németek már nem sokan voltak. Pilóták, szerelők, tűzoltók és más kiszolgáló személyzet, mind nő volt. Itt a berepülés, vagyis a riadó állandó volt, mivel az amerikaiak már eléggé közel voltak. Minket beöltöztettek német ruhákba, és nagyon gyorsan ki akartak képezni „flokosoknak, vagyis léghátrító tüzéreknek” (Rottenbücher, 1984, p. 4). Nemcsak a kiképzés maradt el, hanem az ott tartózkodásuk is rövidde vált a szövetségesek folyamatos légitámadásai miatt. 1945 virágvasárnapján felsorakoztatták őket teljes menetfelszerelésben, immáron „a kékesszürke Luftwaffe egyenruhá”-ban, katonakönyvvel felszerelve, amelyben az állt, hogy SS önkéntesek (Tavas, 2007). Este „vacsora nélkül indítottak útnak gyalog kelet felé” (Tavas, 2007, p. 16) – emlékezik a 15 éves levente, aki az éhségre (vacsora elmaradása) helyezte a hangsúlyt. Egy másik visszaemlékező társa „egy éjjel elhagytuk Dortmundot – persze, gyalogosan” (Rottenbücher, 1984, p. 4), a fáradtságot (gyalogosan) emelte ki. A csapat egy hadnagy és egy őrmester vezetésével haladt. Szerencséjükre velük tartott Rokonai Simon is. „Naponta mintegy 40 kilométert tettünk meg úgy, hogy a falvakban kéregettünk, koldultunk. A földeken kerekpát és sárgarépát szedtünk föl, amit már elvermeltek” (Pálinkás, 1987, p. 6).

A fiúk eleinte az gondolták, hogy hazafelé tartanak, de hamarosan szövetségi szórólapokból értesültek, hogy Ruhr-vidék be van kerítve. Délre fordultak, hogy a katonai vonalakat elkerüljék. Hideggel, fáradtsággal, éhséggel küszködve tartott a nagy menetelés a senki földjén (Tavas, 2007). A szerzetes tanár tartotta bennük a lelket, ő volt az, „aki összefogott, összetartott minket. Hol a menet elején, hol a végén volt, biztatta az elkeseredetteket, akik már nem akartak menni. Sokszor erélyesen kellett fellépnie, nehogy az elgyengültek elfeküdjenek a bokrok alján és lemaradjanak” (Tavas, 2007, p. 19). Rokonai fizikailag is jól bírta a menetelést, amiben szerepet játszott, hogy diákként nagy lelkesedéssel vett részt a cserkészmozgalomban, és ezt az elköteleződését tanárként is megőrizte. Gyakran vitte raját – vagy tanártársával összefogva több rajt is – túrázni gyalog és kerékpáron (Horváth H., 2021).

Mintegy kétheti bolyongás után 1945. április 12-én estek amerikai hadifogságba. A *jenkik* teherautókon összehúzóval szállították őket egy gyűjtőtáborba, amely egy kis falu, Miesenheim mellett a szántóföldön volt

55. Az angol légierő több mint ezer repülőgépe közel ötezer tonna bombát dobott le Dortmundra, és a háromnegyed óráig tartó támadás a földig rombolta a várost (Peloquin, 2006).

kialakítva. A német hadifoglyoktól úgy tudták, hogy „legalább 60 000 ember van ott [...] az Isten szabad ege alatt” (Tavas, 2007, p. 24). Innen egy délelőtti gyalogmenetben átvezényelték őket egy másik táborba, Andernach am Rhein közelébe. Itt egy sokkal jobb helyzetbe kerültek, mert sátorban lehettek, amihez német sátorlapokat kaptak. Az andernachi táborban külön szektorba osztották be a németeket és a más nemzetiségűeket. Az amerikai őrk gondos válogatással elkülönítették az SS-eket, akiket dupla drótkerítéssel körülvett szektorban, őrtornyokkal, géppuskákkal és reflektorokkal őriztek (Tavas, 2007). Szerencsére a fiúk csak a katonakönyvük szerint voltak SS önkéntesek, a bal hónuk alatt nem volt tetoválás.

Rokonai állandóan figyelemmel kísérte a fiúk egészségi állapotát, és aki beteg lett, annál kijárta, hogy bekerüljön a „kórházasátorba” (vö. Tavas, 2007, p. 26). Azt is elérte, hogy „engedélyt kapott az amerikai táborparancsnoktól, hogy nap mint nap kimehessen a városba. Ott mindjárt felvette a kapcsolatot az amerikai plébánossal és a városi Vöröskereszt képviselőjével. Rajtuk keresztül tájékoztatta a városka lakosságát, hogy a hadifoglyotáborban nemcsak katonák, hanem 14–15 éves magyar gyerekek is vannak. [...] egyre nagyobb batyu élelmiszerekkel jött be a táborba – ez nem volt megtiltva –, és szétosztotta a leggyengébbek és a betegek között” (Tavas, 2007, p. 31).

Simon atyának arra is gondja volt, hogy húsvét közeledtével engedélyt szerezzen, hogy *személyes felelősségére* „minden nap kivihe[ssen] egy századot a templomba szentáldozásra” (Rokonai, 1972). Úgy látjuk őt, mint aki a hadifogságban is a gondoskodást, a humánusot jelenti a fiúk számára, és aki mindent megtesz, hogy hitet adjon, hitet tartson.

Az amerikaiak 1945 júliusában átadták foglyaikat a franciáknak, mert a jaltai megállapodás értelmében a négy részre osztott Németországnak ez a területe francia fennhatóság alá került. Rokonai Simon még kijárta, hogy a 15 éves levonták német családokhoz kerüljenek, ahol este megfürödhettek, és megvetett ágyban aludhattak (Tavas, 2007). Rendszeresen látogatta is a családoknál lévőket, amíg a többiekkel az andernachi táborban tartózkodott. Szeptemberben azonban a hadifoglyokat áttelepítették Franciaországba, ahol még egy év kemény megpróbáltatás várt a bakonyi levontákra és a velük tartó cisztercita szerzetes tanárra.

Összegzés

Munkámban áttekintést adtam arról, hogy milyen források nyújtanak tájékoztatást Rokonai Simon személyéről. A korabeli levonták visszaemlékezéseit elemezve azt vizsgáltam, hogyan jelenik meg Rokonai Simon alakja az átélt nehézségek, szenvedések mindennapjaiban. Kiemelt figyelmet kapott a bakonyi levonták Németországba indításának eseménye, de érintettem a Németországba, a német hadseregbe érkezést és a hadifogságba kerülést is.⁵⁶ Rokonait a visszaemlékezők olyannak mutatják, aki képes volt gyorsan felmérni a helyzetet; akit hite, hivatása egyértelmű döntésre sarkallt; aki a rendkívüli körülmények között is betartotta a szabályokat; aki gyakorlatias és előrelátó, a helyzetnek megfelelő dolgokat – gyógyszer, teát, kötszert – csomagolt össze és szerzett be menet közben. Olyannak láttatják, aki hivatását, képességeit a fiúk érdekében használta: ha kellett, bizalmat és megnyugvást nyújtott, ha kellett, gyógyított, ha arra volt szükség, akkor irányított és szervezett, vagy hitet adott és gyóntatott, ha arra volt lehetőség, akkor tárgyalt és misézett, adományokat szerzett. A fiúk bízhattak lelki és fizikai kitartásában, német nyelvtudásában, pedagógiai felkészültségében, hitbéli meggyőződésében. Valóban úgy érezhették, hogy a fekete-fehér skapuláré egy darab otthon, amely véd és biztonságot nyújt.

56. A németországi történésekről és a hadifogságról részletesebben szól: Czabaji Horváth, A. (2022a, 2022b).

Irodalom

1. Babbie, E. (2003). *A társadalomkutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó.
2. Badál, E. Á. (2012). *Endrédy Vendel a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát*. Zirci
3. Ciszterci Apátság és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium.
4. Balog, E. (Ed., 1994). *A Ciszterci Rend Budai Szent Imre Gimnáziumának története. Az alapítástól – a szétszóratásig, és még azon túl is ... 1912 – 1948 – 1958*. https://szig.hu/_user/browser/File/Bal%20oldali%20men%C5%B1kh%C3%B6z%20tartoz%C%B3%20f%C3%A1jlok/iskola_tortenet/gimi%20tortenete.pdf (2021.07.21.)
5. Bodó L. (1995). *Leventék*. <https://mek.oszk.hu/09000/09018/> (2021.07.21.)
6. Cúthné Gyóni, E. (2014). *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között*. Doktori Disszertáció. ELTE, BTK. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/cuthnegyonieszter/diss.pdf> (2021.07.29.)
7. Czabaji Horváth, A. (2022a). A szeretet pedagógiája a háború embertelenségében. In Makkos, A., Kecskés, P. & Boldizsár, B. (Eds.), *A múltból táplálkozó jövő – hagyomány és fejlődés*. SZIE.
8. Czabaji Horváth, A. (2022b). Egy szerzetes tanár a háború bizonytalanságában. In Buda, A. &
9. Kiss, E. (Eds.), *Interdiszciplináris pedagógia a bizonytalanság korában*. DE.
10. Csizmazia, P. 1982. A magyar szerzetesek és a szerzetestanári hivatás. In Lékai, L. (Ed.), *Ciszterci lelkiesség*. Prugg Verlag, 84–100.
11. Diós, I. & Viczián, J. (Eds., é. n.). Magyar Katolikus Lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/> (2021.07.29.)
12. Dégi-Városi, I. (1990). Elmondja Dégi-Városi István. *Tekintet*, 4, 30–37.
13. Gergely F. & Kiss Gy. (1976). *Horthy leventéi: A leventeintézmény története*. Kossuth Kiadó.
14. – h – (1985). P. Rokonai Simon emlékére. [Takács Imre visszaemlékezése]. *Új Ember*, 41, 4. Retrieved from https://adt.arcanum.com/en/view/UjEmber_1985/?query=%C3%A9+Ember+1985&pg=123&layout=s (2023. 09. 05.)
15. Helytörténeti gyűjtemény. [http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_\(Lajos\)_Simon](http://www.helyismeret.hu/index.php?title=Rokonai_(Lajos)_Simon) (2021.07.21.)
16. Hervay, F. L. (1991). A ciszterci rend története Magyarországon. In Lékai, L. (Ed.), *A ciszterciek. Esmény és valóság* (pp. 470–492). Szent István Társulat.
17. Hervay, F. L., Legeza L. & Szacsavay P. (1997). *Ciszterciek*. Mikes Kiadó.
18. Horváth H., A. (2011). *Informális tanulás az Aranycsapat korában*. Gondolat.
19. Horváth H., A. (2021). Rokonai Lajos Simon. Szocializációs közegek, informális tanulási színterek élete első felében. *Neveléstudomány*, 9(4), 94–126.
20. Hudi, J. & Kránitz Zs. (Eds., 2005). *Olaszfalú története*. Olaszfalú Község Önkormányzata.
21. Irányi, L. (2005). *Nagyesztergár a XX. században. Grossestergaj im XX. Jahrhundert*. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/nemetek/nagyesztergar/nagyesztergar_a_XX_szazadban/pages/magyar/000_konyveszeti_adatok.htm (2021.07.21.)
22. Iskolai értesítők (1924). Magyar Királyi Tanárképző Intézet gyakorló főgimnáziuma, Budapest.
23. Iskolai értesítők (1935). Ciszterci rend Nagy Lajos katolikus gimnáziuma, Pécs.
24. Iskolai értesítők (1938). Ciszterci rend I. kerületi Szent Imre főgimnáziuma, Budapest.
25. Krippendorf, K. (1995). *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Balassi Kiadó.
26. Krippendorf, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Sage Publications.
27. Kristó Nagy, I. (1996). Hitler ifjai – Horthy leventéi. *Ezredvég* 6(6). http://ezredveg.vasaros.com/html/1996_06/96062.html#knis (2021.11.01.)

28. Kun Szabó, I. (2018). Honvédelmi nevelés történeti távlatokban. *Hadtudományi Szemle* 9(3), 250–261.
29. Lehota, J. (2001). *Marketingkutatás az agrárgazdaságban*. Mezőgazda Kiadó.
30. Lékai, L. (1991). *A ciszterciek. Eszmény és valóság*. Szent István Társulat.
31. L[ukács], L. (1988). A Vigilia beszélgetése Halász Piusszal. *Vigilia*, 7, 529–533.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1988_07_facsimile.pdf#page=51 (2021.07.21.)
32. Pálincás, L. (1987). Tisztelgés Kulifay Imre párizsi lelkész emléke előtt. *Reformátusok Lapja*, 1987. szeptember 27. 31(39), p. 6. (Rácz S. gyűjtéséből)
https://adt.arcanum.com/en/view/ReformatusokLapja_1987/?query=f%C3%A1jdalom%20vonata&pg=309&layout=s (2021.08.31.)
33. Peloquin, L. (2006). Area Bombing by Day: Bomber Command and the Daylight Offensive, 1944–1945. *Canadian Military History*, 15(3), 27–42.
34. Rácz, S. (1984). Napló, február 8. 40(32), 5.
https://adt.arcanum.com/en/view/VeszpremiNaplo_1984_02/?query=Veszpr%C3%A9mi%20Nap%C3%B3%201984&pg=58&layout=s (2021.08.31.)
35. Rácz, S. (1990). *Zirc és a volt Cisztercita Apátság ragadványnevei* – Magyar Személynévi Adattárak 92. Budapest. https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzemelyneviAdattarak_92_1990/ (2021.07.13.)
36. Rácz, S. (1992). A fájdalom vonata: Tisztelgés Rokonai (Lajos) Simon ciszterci szerzetes
37. emléke előtt. *Zirc és Vidéke* (1).
38. Rácz, S. (é. n.). *Tisztelgés Rokonai Simon ciszterci szerzetes emléke előtt*. Kézirat.
39. Ránky, Gy. (1976). *A második világháború története*. Gondolat.
40. Rokonai, S. (1972). *Önéletrajz 1936-1946. Gyóntatásokkal kapcsolatos élményeim – némi elkanyarodásokkal*. Kézirat, 1972. augusztus.
41. Romsics, I. (2005). *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó
42. Rottenbücher, A. (1984). *Veszprémi Napló*, április 27. 40(98), 4. (Rácz S. gyűjtéséből)
43. Sebők István. (1996). Főhajtás P. Szalay Jeromos és Kulifay Imre emléke előtt I. rész. *Hadifogoly Híradó*, 5(3), 5–6.
44. – s-n. (1984). Rokonai Simon. *Szolgalat*, 62, 103–104.
http://www.ppek.hu/facsimile/Szolgalat_62_1984_2.pdf (2021.07.13.)
45. Szijártó, M. I. 2003. Bevezetés. In Dobrossy I. (Ed.), *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai* (pp. 7–18). Miskolc. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BAZM_Sk_34/?pg=8&layout=s (2021.07.31.)
46. Tavas, J. (2007). *Nyugati hadifogoly leventék története*. Kézirat.
47. Turbucz, D. (2014). A magyar történettudomány Horthy-képe (1945–1989). *Történelmi Szemle*, 56(4), 663–688.
48. Várnagy, E. (1996). Ciszterciek és pedagógia. *Magyar Pedagógia*, 96(4), 383–388.
49. Vértési, L. (2004). Oral history. *Aetas – Történettudományi folyóirat*, 19(1), 158–172.

Simon Rokonai and the Leventes of the Bakony in the Second World War

---

In the winter of 1944/45, the Arrow Cross mobilised young people born between 1926 and 1930, the so-called "Leventes", among whom there were many boys aged 15 or under. In Zirc, on 28 February 1945, 800 „Leventes” from the Bakony region were wagoned in for military training in Germany. Simon Rokonai volunteered to accompany the young people and stay with them all the time. We use a micro-historical approach, which allows us to focus on the individual's life experiences, the small community. The study presents the figure and the person of the Cistercian monk teacher, based on the memories of the „Leventes” who experienced the sufferings of the journey and on the autobiography of Rokonai. It flashed images from a period of about one and a half year, from the departure from Zirc, through the air attacks in Dortmund, the wandering in Germany, the American and French prisoner of war, to the return home. The thesis focuses on the pedagogical situations, the Cistercian monk's teaching and priestly activities, and his human position, which is revealed to the reader through the content analysis of the memoirs. The present article, which pays special attention to the presentation of the writings on the Rokonai, is a continuation of the study on the Cistercian monk's life published in the *Neveléstudomány* (Education Sciences) 2021/4 issue.

Keywords: Cistercian monk teacher, "Levente", memoir, micro-history, a teacher's role in World War 2, content analysis